

ש"י עגנון

(ססה)

טאת

ד.א. פרידמאן

בנוהג שבועלם, משהתחילו צדעיו של אדם להכסיף, הוא מתחיל להשחיר שערותיו ולהרבות בגדושים, כדי שיראה צעיר, כי רבים הם הזקנים, השואפים להראות ולהעשות רענים בנוסם וברוחם, והם הם המקנים לעצמם לשון-הנוער ודרכי-העלוסים.

אולם רוח שאינה סצויה היא, שבאה על צעיר ומכריתתו לכוף את גבו ולהלבין את שערותיו, כי רק הילדים הם העושים מעשי-ילדות ומתחפשים זקנים על-ידי מה שירביקו מלאי-סך על סנטרם ויתעטפו באדרתו הבלה של הסב.

ש"י עגנון אינו אדם זקן, גם ילד אינו, על-כן ראוי לתשומת-לב מיוחדת הופעתו ברמת ובלבוש של זקן.

רבים אומרים: משנה הוא מעט—ולא עדי, שנוי-מעט זה נקרא בלשוננו סמיליאציה, כלומר סגנונות, אבל זוהי טעות, בעל-כשרון אינו בא לשנות מעטו לכל ימי-חיו, יש מחליף לכושו מעט או פעמיים לשם צרכי-נפש בודדים, אולם מי שיבחר לעצמו דרך מיוחדת, שבה ילך תמיד, שנוי-מעט זה הוא מעטו, ונניסין יוכיח, שיצירותיו המאוחרות שונה סגנון תכלית שנוי סגנון יצירותיו הראשונות, עגנון הוא אחד מתחלת יצאתו לעולם-הספרות ועד היום, לא רק הצורה והסגנון נשארו כספריו בעינם, אלא—מה שחשוב יותר—גם התקד, כלומר, תכונות הנפש היוצרת העצם העולם הוצר, כי תוכנו וברו של עגנון ירדו כרוכים לעולם, ודוקה משום שהלשון והסגנון תופסים מקום חשוב כל-כך ביצירתו ראוי להסיה את הדעת מהם לזמן ידוע, עד שיובלס ערכם מאליו כשהותם האמתית.

לכאורה, תארו רבים מסופרינו אותם העולם ומלואו, שבהם עוסק עגנון, בעלי-בתים השוכיכי, סתם יהודים, שוחטים, משולחים, רבנים, מלמדים, מזונים, בעלי-מלאכה, קבצנים ובטלנים—בקצור, אותה הבצה המרוששת, שהספורת העברית שואבת ושואבת ספגה זה כמה עשרות בשנים ברלייה שאינם משתנים, אף הסיטנים, שעגנון נתן בנכוריו, ידועים לנו מן הקדמים לו בספרות, עיין: מנדלי, סטולנסקי, ברצנד שט מר, ברנר מתקופת העסק העבורי, בריציבסקי, לנבי כל אלה לא נלה לנו עגנון אמריקה חדשה, אף לא צר חדש באורח-החיים ולא קו חדש במסכת-הנפש, חסידות?—כבר קצה נפשנו כזו ההתחסרות, האמנם שייכת היא לאותם רבנים, שאין להם שיעור? והעיקר: אותם האוסנים ואותם הענינים של הארה ותאור כבר דשו בהם אחרים, עלובי-חיים?—גם אותם שבענו, די, יותר מדי, עלבון-חיים בספרותנו! וגם די בזמן, אף כי מעט הקצף, כבר מאמנו אותו חוג-סחשכה צר ואותה עניית-דעת שביצירה, אותו, כזית של עיני רוח ונפש האותו מלאי של חי—בקצור, אותו הלחם הקלוקל, שהוא הולך נתן לקורא העברי זה כמה וכמה ומכריחו לחפש את עיקר סוגני הרוחני והנפשי בשדות-זרים, ועגנון—אף הוא, כרוב הכריו, חסר-כנסים היא, לו אין כמעט אף תמימת-כנה, לכל היותר, יש לו כנסים של צרתי-הבית

השמים בבצת. אכן, רוב מספרינו עד הימים האחרונים היו מסין זה של עופות מדורים. שנה מן הבצה האחת אל השניה לא יוכלו לעוף. ובצתו של ענגון הלא היא אחות-התאוסים של בצת-נדלי, ואין בבו צ'אצ' ובברו די אלא מה שיש בבטלון ובכסלון. — ואולם, אם אצל בני-גילו של ענגון, שהם עשירים ממנו בתכנים וענינים. מתגלה קוצר-ראיותם הרוחנית כלקוי נפשי, שהרי סוף-סוף יש להם די כשרון לעבד כראני שדה-יצירה. יותר גדול ויותר רחב אילו אך רצו בכך. — הגה לענגון יאות די האמת שלו והוא יאה להן. אחרים, כבדריצ'בסקי, מצאו אף בעולם עומד זה כסה וכסה תנועות ותנודות כבירות; ואולם ענגון, היץ מסעם אהת, שגם בה נעשה העקיבי למישור, רואה ומראה רק מישור, רק עולם נה. למרות הנסיעות הרחוקות, שנבדויו נוסעים מסקים למקום, בין חיי-קציניו ובין חיי-דליו הם חסרי-תנובה, עקרים, רבי-מנוחה. אף בציורים המועטים מחיי הדור הצעיר בוסגנו, כהאחתי ונבעת-החולי, יגדל השעמום, משום שירו של ענגון אינה משנת לתארם: שבוי הוא בידי העבר, וסוסחה הוא רק לקפוא ועומד. לבבאות על פני המים, למחוזות הגתנים להראות במראה, על-כן נקרא ספורו, בנעוריו ובוקגניו כמיליון, ואכן אין עליו חתמו של ענגון. אין לו קשר עם מרכז-יצירתו, מעשה-ידי-שמאל הוא, ולהבנת פהותו היצירתית של ענגון אין לו אף ערך זה.

ואין בזה משום הכללה יתרה אם נאמר, שעולמו של ענגון סעור אחד הוא, קרה אחת לאנפילאות הלבנות, שיהודיו לובשים, מהות אחת לרכבים שעל כגיהם, הם רבני השומן ומיץ-האף, וקצבה אחת לכל חיהם, חיי עולם נה, עולם שוקט על רפשו.

* * *

כי ענגון על צדיקים יספר ועל יראים ושלמים יכתוב, ושלמותו של ענגון היוצר מיוסדת על צמצום זה דוקר, אין בו לא מרקות-הראיה ולא מרחבות-הדתיסה; אבל העונה הקטנה, שעל לעצמו, שלו היא והוא השליט עליה, ועוד גם זאת: מתחמו אינו יוצא, אין לו שום שאיפה לצאת ממנו.

כך, למשל, אין הוא יודע פרק במטבע; ולפי טבע יצירתו אינו צריך כלל להרגישו ולהבינו, ובכן אף אינו מנסה לשיר על היופי הדומם, הוא אינו מתעניין גם בדרנודיר-הרוח של האדם בדרדורו. — ובכן אין הוא שואף כלל, שיהא לו חלק בעולם הזה, שרוב מספרינו דשים בו בקצה-העטם כאותו בן-כרך הכא לרוש את הגורן במקל-הפיוט שבידו. גם מסעופיה-רעיונות, שעולם החסידים והחסידות הוליד בספרותנו, אין אצל ענגון אף משק-כנף אחד, כי ביצירתו של ענגון אין מקום לרעיונות, לא ישאל ולא ינסה, ללא בעיא וללא דילסא, ואף אם קרא לאחד מספוריו בשם הנסתרות והגללות, לא נמצא בו שום רבר-סתר, רק נגלות, רק חיצוניות, ואם נמשך מה ושם איזו נפש ענוה וענוסה, הגה קלה בל ישמע, ואף את שפתיתיה נעות לא נראה, כי נבדויו אינם אזהבים לבקש חשבונות רבים, ענוייהם אינם עוברים דרך המחשבה ואינם באים מתוך מחשבה, ככל הסופים ההצמליסויים שבחינו ושכספרותנו, משוטים הם היסורים הבאים על אנשי-ענגון, כנודרין יבואו, בהברחה בצורת שכר ועונש, בתיר סקידת עיון אבות על בנים ובתור חזרת הגלגל, ככתוב וכנאמר, עיין בספרי היראים והשלמים באסת, שענגון הוא סרורם, רצה הוא ענגון לפעול על לבנו ועינינו וגם סועל; אולם אותם התמים והישרים, שמונחים להם נשכחים תחת שכבות-יאבק, ידעו דרכים אחרות, דרכים נעלמות, אבל יותר בטוחות ויותר קבועות, ענגון התהלך עמהם הרבה ומהם למד להאחו בהשנחה כתינוק בסינורה של אמו, מהם מן המרובים של אותם תמימי-הדרך, למד גם לשתוק על השמן, שלא להזכירו, אך מה טעם להשנחה בלא שטן? — ואף-על-פי-כן עולה בידי ענגון להראות לנו בעין את המאזנים התלויים, מעל ראשי-אנשיו,

אסנא. אין כחה להחזירנו עלינו נוראם הקשה אבל יחשלב ידנו הוא עומד בט לפעמים. ואנו מקבלים באומה גם את הפנים הקטנים. שענגן אינו שוכח לעשוק בהם. סוף-סוף הן לא זרים לנו. הבנים, אותם, האבות. שפת אורח-החיותם פתח לנו ענגנו. אף אם נמאסו עלינו. הוי, מה נמאס! אך ענגן הן אמן הוא. והאמנים הלא הם האלביטאים של ימינו את חרשם הם שאמנים להפוך לזהב סהור.

* *

אין מסך בדבר. שמרובה היא יניקתו של ענגנו מאותם כמלון-ברזי ובטלון-בוצאק. תולם מה הוא נתן לנו ביצירתו? וכי פועד הוא בנו את מצמונו או מנה הוא רק את יצרנו—

על כל מים. גדול שלשוננו של היצר ליצרנו בין בלוי ובין בסתר. כך, למשל, אין כמעט אף ספור אחד מספוריו. שלא ידובר בו בחשק-דודים. אם בצורת כסופי אהבה טהורה וענגן נפש לנפש או בצורת תאות-כשרים חזיר-אישות סתם. ובכלל תופסים עניני התן-כלה ביצרתו של ענגנו סקום חשוב. לא אהבה ולא אהבים. אלא חופה וקרשיון. כי כאילו יהדיה וקנה עסוק ענגנו בזוונו הוונים. במרכז-בצתו עוסדת תמיד חופה ומסביב לבלת-סמאותיה מסתובבים אצלו כסחולות-החיים הקגאה והשנאה. הקבצנות והרשעות. הגאה וההבשלה. העקוב יעקובי עם האכל קורצאי—כל היצרים הרעים. שחם שוננים בלבותיהם של אנשי-בצתנו. תפלא הרבה. שעל-יד יצר-הרודים תוספת בעולטו של ענגן את הסקום הראשי תאות האכילה והשתיה. כמעט אין סופר עברי שני. שידובר בחבוריו מה הרבה על ענינים חסריים אלה. חבר הוא ענגנו כזה לבראש-ספר. שהרי אף הכוונה לתת זכר ושאות לפרטי חיי-הבית העסקיים של הרורות החולפים. שהוא בולטת בכמה וכמה מתאוריו של מגדלי. אין אצל ענגנו; אין לו לענגן שום מננות מיוחדות. הוא רק בהנה מסע-שידיו ורוצה להגות בהם גם אחרים. כי יש סופר. שיצירתו באה מתוך ענו וישנם כאלה. שפעלם מהנם. ואם יסופר על דיקנם. שהיה מתמונן בדמעות ומצמער צער מרובה בשעה שהיה יושב וכותב את ספוריו סחיי הרחקות והעני של גבוריו. הגה נראה לי. שבשעה שענגן מתאר בפרטות מרובה כל-כך את המאכלים השונים של קציניו. הוא נהנה מתאוריו הנאה משונה. כך, למשל. היו המאורגות הערוטות לפהצה עם שידיו היפים וההלוצים. שציירו רוב האמנים בתקופת-התחיה באיסליה. לא רק פרי ההתעוררות החנית. אלא ביחוד פרי היצר. שקם לתחיה. הצעיף של יראת-שמים הנתן על פני יצרתו של ענגן. כאילו אוטר לנו. אל תפן ליצר; אבל. מגולף זה עוסד תצווה דוקה; הגני. ולשוא מתמם ענגנו—תמימות אין אצלו. והראיה אין אף ספור אחד משלו. שלא תגוב אליו מתאום איוו הלצה נשמעת לשתי מים או איזה התול. שפונם באוסן. שנתעורר בנו להגלי קריאת הספור. כך, למשל. בסוף. הענוגותי נראים דבריו של המניד כנכול-מה ונכול-פחשבה כאחת; וגם בסוף של. חופת-דודים מתאום יוצאת דופן אותה ההתלצות בסת העלוב מצד הסחבר. שהמיתו ועוד הוא מתעלל בו. אף ב.אגרת-הסופר. הגפלאה באסת יש שגריש מתאום טעם לסגם מצד השכליות היתרה של הסחבר. כי מה ושם מצייץ מתוך יצירתו של ענגן סרמפנו הערסטי של. המשכילי. ובחפצו להרבק בסוד-הישורים לא הגיע עוד ענגן עד ליד התבטלות גמורה של ישותו. הוא מתהלך ומתהלך את האלהים. אולם עד הסדרנה של. ואיננו אינו מגיע.

* *

אישיותו הפרטית והמועלת של ענגן נתגלתה ביצירתו הנפלת רק לאט-לאט. פאילו דרך פתרת באה לידו גלוי. וחדקן פן חזנחה. ושאר השיחות פני עם עד הכנסת-

כלה מרובה מאד. כי לא רק ענגנון-האדם גדל בינתיים, אלא גם ענגן-האדם. שנעשה שליט על כשרונו. אף-על-פי שנשאר עד היום הזה פרי אותם החיים, שהוא מתארם, גם בסגנונו הסלולי וגם באופני-תאורה לא תבניות יעשה, אלא ספר יספר.

בגת ובתדרנה הוא משחיל חוש אחד חוש ורוקם לו את רקפתו המנונת או שחד לו את שחרו האמנותי, וזהו מופתיותה מעשה נוביליטיים. מלאכת-ישר.

וגם כשהוא בא לעשות באבן, אבני-המצבות של דוד הלך וגמ, בודד הוא את תמונתו ללא משקע וללא מבלט. מיסוד. אבנים קטנות יעשה את ציוריו. אבני-צבעונים. מעשה-תשביץ.

על-כן אודב הוא כל-יכך את הפרקים הקטנים, פרק בתוך פרק ומעשה בתוך מעשה, וקטעים שונים מספרים שונים. קטע בצד קטע. מחלק הוא את תמונתו ואת ציוריו רבועים רבועים, עגולים עגולים. כל חלק קטן ועטורה. כל פרקן ועיופנו. אוסף של זמנות! עיין: הרצח ושום לב ביחוד להכנסת כלה.

על-ידי יצירת-תשבץ זו תופס ענגנון מקום מיוחד בספרות העולמית. כי גם באמנות הבללית המסאיקה היא בריאה בפני עצמה. ובספרותנו—המעט, שענגנון נבדל בזה הבדל נמור מתבריו, הוא גם מרחיק את צנורות-יניקתו עד לפלני-היצירה הזוהרים של התריו והצפרותי. ואם בשעתה היתה מנינה זו של הצורה האמנותית העברית העתיקה, ושל הצורה הערבית הזמנית נחלת-ייחודים, הנה נעשתה ברבות הימים, על-ידי השויות והמכתבים שבין גדולי-התרורה, לאמנות עברית עממית, שהרבה שכל וחרוד עברי טופסו הוכנסו לתוכה.

ולענגנון יש בכלל נטיה מרובה לעמיות. הוא אחד מן הסופרים המועטים בינינו, ששואפים לעסמי את כשרונם הפרטי. אך על-ידי עסמי זה לא יועם זהבו, אלא להיפך עוד ירבה ברכי כי אף בסאבעות, שניעוד להיות עוברות לסוחר, יש הרבה בעלי ערך עצמי מיוחד, ואף עסמיותו של ענגנון מתגלות בצורה עצמית ומיוחדת במינה, זמן מרובה השתרל לכבוש את יצרו זה, אבל עסם בפעם היה מתפרץ רצונו מאליו, בלא ידיעת בעליו, בסוף איזה פרק או באמצעותו בצורת דברי מוסר ומשל הנאמרים באמת—על-ידי אחרים! על-ידי היראים ושלמים, באמת בספרי קדושים או - בתרחים על-ידי המחבר, סוף-סוף בא יצר זה של עסמיות ילדי נילוי נמור בכל פרצופו העצמי, בהכנסת-כלה, שהרי כמה וכמה פרקים מ-ספורי-נפלאותי אלה של יודיל החסיד ושלוש בנותיו דומים מאד בצורתם לקטעי מחברתו של עמנואל הרומי, ולפעמים—לא רק בצורתם, כי ענגנון אינו רחוק כלל וכלל מספרות וזמנות-שפתים.

וראוי לציין, שחרוזיו של ענגנון אין להם כל יחס מצד מתאם לחרוזי שירה בסובנה המקובל. הנגמם שלהם אחר הוא לגמרו, ומסילא—גם צמים וערכם, כי החיזנות של ענגנון, כעין זו של החרוזי והצפרותי ביצירותיהם ושל תורני-ישראל, פתוח בחכמי ככל ומצדדים ופיים במשכילי איטליה, במכתביהם ובתאריהם, אינה הכרח נפשי, שבא מתוך קצב מיוחד של עבודת הנפש והדם בשעת-יצירה, אלא היא ילידת השאיפת והצורך לשעשועים ולבדיחה-הרעת, וערכה בצורה, שהרי השעשועים בחיים אינם מתרתם כלל וכלל, ולא על כובד-הראש לבדו יהיה האדם; ואף לא על המית הלב לבררה, יתר על כן; ראשית כל חי ויסוד כל יצירה הם השעשועים, בדחנותו של ענגנון—צל-נא יגונה השם!—היא בלא ספק כשרון מיוחד במינו, שערכו העסמי החי בשביל ספרותנו יכול לעלות בהרבה על השיבות הפירותי המלולות והלשוניות של ענגנון, כי בתרבות הצי-סתה של עם הצי-חי אין לך דבר חשוב יותר מהרחבת-הרעת; ובדיחה יפה מרחבת דעתו של אדם.

אכן הריפה שכתוב ענגון בהכנסת-בלה:

יש חסד לו לעגן-וקל מעשהו לרצון;

אחוז נפש נרקה-נזנה-אוי לנתיקה.

ובהבנת-ישרתה של היצירה האמנותית בכלל סעיית עד מאד זו השכנות הגופשית של יסוד ברהגי עסמי עם כבוד-הראש של טשכיל אמן. כך הם שפירי הדרגמה האירופית בימי-הקנים וכך מפעלי ה.סקספורקי (הברדן) ברוסיה. לא סקרה הוא. שהחזנות המברות המפסמת של ענגון נתגלתה בכל יפעה האמיתית בספור. הכנסת-בלה חוקה. גם לבשרנו המפסמת היחוד של הברדן בן-העם הן לא היתה הודמנות אודת של גילוי אלא בשעת החת-הדורים. ואין המדובר חוקה באלה הברחנים. שפוינסתם היתה על בדהגותם. לא מועטים היו בין אפנים עסמים אלה יודעי-תורה ויודעי-חיים. פרק זה של היצירה העסמית היהודית ראה לשיטת-לב לא פחותה מו של עבודת הסיידים-הצבעים. שהשקיעו את לשד נפשם היחודת בקשות בתי-הכנסיות העתיקים. ואחות לה—פנינת הנפשות המסורות של בני-העם הברחתי-הצדיקים ובכתי-התפלה. כלם הם גילרי עינות-חיים. שהיו מפכים על קרקע הרוח העסמי. וענגון שבא בכלל להזכיר ניבים נשכחים ולהראות על חנם ויפס של קסמי-זוקן. היגיש בקרבו המית הרים עסמים אלה וגש להקין נרדסים ולרובב שפתי-ישנים.—ויצא שפור התולי למופת בספרותנו.

וזכה השובה אפשר. הכנסת-בלתי יותר מן יהיה העקוב למישורי. אף-על-פי שפמד הכשרון המפרני אין ערוך לעיסית שבחשיתלשלות-הסאורצית שבספור. והיה.

כי אין כמו של ענגון אלא בספור. לא תאודי-הארם ולא ציור-המחנה. אלא ספור-המעשה. טפסם כך אין גבוריו נבעים בעינינו לזכרון. אין אנו רואים אותם. את הקורות אותם נרע. את מעלליהם נכיר. אבל את פניהם לא נראה. התאורים יפה. ברהי. ועוד. אינם אוסרים לנו כלום. והלא עשיר מופלג הוא ענגון בסלים ובצדוניהן. ואף-על-פי-כן! —. כפי הגראה. יש איזה לקי בעינו. ואיך יראה לנו מה שלא יראה בעצמו?

ולעומת זה אין כמותו מפליא לעשות בסנגון. וכבר עמדו על זה הכל. ורבים דרשו את דגרתו במלפול לננאי. אבל אי לה ליצירה של מהיירד ואוי לו לעוסק בענין תרבותי מתוך רשלנות! כי אין אמנות בלי אימנות. האינה אמן? — האוסן את ידיו. הסלפול. שענגון נהג בלשונה. מראה באמת על אהבה עזה ללשון ולתרבות העבריות. וגם על הבנה מרובה והרגשה עמוקה באלה הקנינים היחידים של העם העשוק. ואין כל פלא ברבה. שרצוי הסלולי תזום ביצירתו של ענגון מקום חשוב כל-כך. סנגונו הוא חזית-תרבות בסל עכסדה. גם הוא. ברפאל. ב.אמרת-הסופרי שלו. חדר על כל אות ואת ועוסד לראות באיו שגיאה קטנה ובחירה חורבן וחלול של עולמת הרבה. ויותר משיקר לו המאמר חביב עליו האמיר הברודי. שאפשר. טצא אותו לאחד שתעה ימים מרובים בערבות הספרות הרבנית שלנו סיכות החורב והשרפון.

כי רומה הוא ענגון בסנגונו לצד רנים בחכה. יש מופד. שיוצא ברונית ליס-התרבות הגדול. מודש שם את רשתותיו וחד בבת אחת הרים קטנים וגדולים וכל מיני רמשים. לא מן ענגון. בין הסוף הוא יושב. מתיחד לו עם נפשו: משלח הכתו על פני הסיב. חכה קטנה לו. אבל העם בודד כה. ושעות שלמות מוכן איש-החכה לשבת ולחכות עד שיבוא רגו. אבל משבת רגו בא גלו. ופה זלא. אם חדר הוא הרייג על דיגו ו ואם ינהג סלפול בחכתו מפעמת-חייו? מוטן — דתנקותו של ענגון. וגם הטיקיסמוס הגלוי. שמהרף על פני כל יצירתו.

אמנם כל אמן הוא ירקום. שזרחה לחיות נרקמן אבל אצל האחד שפיות היא האמת ושניו פן העין בה בשעה שאצל השני היא גלויה גלויה יותר מראי עד כדי הענקת על גלויה.

הרבה יש בחינת-כחות של עננין מבחינת הנקבת. מעין אותן היות. ששפוחות לעצמן על כרסן בשעת היריון הראשון. סגנון גם חלקת-לשונן. כאשה סמכותית על פתח סך ומכשם עננין כל הכור והבור. עליכן יוצא מנתי כה רק וחלק כה סמכותית ומכונן. ויהיה נודף סגנון אך למעטים גם יחידות. רחף אין לו. כי מעין הוא אבני-יחידת קסמת. אבני-מצבה. יסודם כך מעט לקריאה כמעט סף-סוף.

הן אמנם סתאים הוא סגנונו של עננין לתוכן יצירתו התאסה נסודה אע"פ שזרחה כשהוא לעצמו בשביל טועמילשון; אבל התוכן — את מי סאתנו טענינים כיום היא זאת אותם תקצונית. קצוני עם דל. ואתם התקצונית. קצוני עם ספוד. הם ונשיהם וכלותיהם והתצוים וכל אשר להם? מה לנו ולנרדסי אלה. לנו התלכים בשעות קשות אלו פדתי אל דחי באמת והטועים אלה פעמים ביום ממקור-שאל באמת?

בעשר שנות המלחמה והשלום האיומים כאתת האיני טמנות-יועיה. שבשניו ספרי ספוד ונפשו סורקת במספרית של ברזל על-ידיהן. בכף-חלקע של שר-תולדה נקלענו ונפנו התנה שבעים ושבעה עניים במחתרת-הקרוב. כסלחלו הירושים והמסללים. מי יבאר לנו את כל אלה. מי יתאר לנו את זה? — אין איש! גם קדום המופה האיומה וגם עתה אין מספר אין סתאר לעינתנו בתור יחידים בערה-האנושים האוסלל עד אין סף ובסוד כנים לאספה שבורה. בויה ולקיה. מה תנחמו או מה תלמדנו אותה הסראה הסמכותית של עננין עם סחורת-החיים הצרים. השקמים והמטועטים שבה?

אמנם. לא יחיד הוא עננין בסתתה סופרנו. שעסקים נקויים בקלוף אגודם בשעה שעת נקרהחיות אחוה להבות מכל עברם. כלום אפשר לה א ש י סו במח-שהוא? — בידו עלה אפילו להחיות סונדחים. שאינו עוד בין החיים. אבל מה בצע?

במחשבת-הדורים מספר עננין על אחי-העין נבדה כי יזכיר את האשה. אשר היניקה את בנה המת — גם את אחיו המת יזכיר אשר לקח לוהדעין מדופן. שעשו לקבה העש לו כל-ישיד וננין. כי ודע נן היה וכלילה באה האשה. אשר סארונה החתיכה לוקחה. ותקוד לקול כטרו עד בוקרי (שם פרק י"ג). והנה הסכימה שבה חיים נבדוה של עננין. מתה היא — אם פן איכה תיניק המתה את החי? — אמת. כי שלקח עננין לוהת-עין סקבות-החיות שלטו והסד-הקבדים אלה עשה לו כלי-שיר וננין. כי ודע נן האני. אמת הוא נסד כן. שהחיים שסארונותיהם לקח עננין את החתיכות. הוקדים לקול. בנרתי. אבל החיים — כלום יקדו? גם הם? כלום יקוד עננין בני את לבתינו?

הן לא המתים יהללו אדם!

סבין אני את המפעל לו הלילים מעין בית-הקבדות להקיד בהם את הקבודים שם. ספר הוא עשה עם המתים. וגם הרבה פן החיים הולכים לשאול למעטים אל המתים. וברוני נכאים חיישים ומסופרי נוחם ופתרון אסור גם אני אל אהליו של עננין ואחיה לו סכיר תודה בעד העונג הרוחני שאפשר ישפוח בו את עינת לבי החי. תודה זו אם תבוא. תהא רק הוריה פדית. גם זמנית. אבל מה שם יקרא כרשית-הרכבים לזה שבא לנצל את האמפים ללא-תקום. לחשף את ערוב סעליהם כדי להשתמש בהם לצרכיו? וכי אין בזה טעם חלולי-הסתים בשעה שעננין בא וכותב כסגנון של עבודת-יוסד הכסודים. מלה כסלה ומאמר כסאמר. על איזה רב הישע ראש-שוחים ועל איזה רבי נסתר. רי אברהם המוג כספר המציק. ועל הערל ספר אליו נבאועל הצעיר. תרעני. ובחי-סחיס. הענתה? — אלה הם שני ספורים יסם. שאמנם.

נכתבו ביד צעירה ולא-אמונה של כשרון עולה. אבל הוי שפתעמק בתכריך, שניטל מפת השוב, ויוצא בו אל שדה-החיים. - וכי אין בזה משום הלצה ?
אכן למדה נפשו היוצרת של ענגן במרצת-החיים לעכל כהונן את מזונה, הם התפוזים והאגסים הנרלים על שדה בית-הקברות התרבותי שלנו. ואף כשישרד לפנינו בהם את שלהנו יטעמו לחכנו. אולם כשאנו יושבים מסובים אצלו יש שניגיש בינינו את פציאות האשפוזין הבלתי-נראים. או נראה בעיני את צללי-העבר כשהם מלפסים אותנו סכל צד ומלכנו מתמרצת הקריאה :

— הרי נהגים אנו ! הוציא! סחדרנו את פירות-המות !

— קרענו-א חלון אל העולם הנרול ! סתהוינא שער למרחבי-החיים !

כי דמות הן יצירותיו של ענגן, אלה הספורים היפים והסנעפים, שרובם שלמים הם בתכלית השלמות, למרחי-בית-קברות. מי שנמש יפה לו ילך בערוב היום להתיחד עם אותו עולם שקט ומת ויהנה מזויה-פריחה על גבעות-הכמישה. אך מי הוא הבא לסדר בית-עולם בסכורה של עיר ? - יהא למתים אשר להם, ובירושה, שהנחילו לנו, צריכים אנו להשתמש כתפצנו וכצרכינו. החיים דורשים בשר חי.

מה לנו באיגנות של מתים ? ומה גם שהמתים עדיין הם נתונים בהם...

כבודו של ענגן בארץ-ספרינו במקומו מונה; כלומר במקום, שהוא תופס בהתפתחות הספור והסנגן העברי. אשריהו, שזכה במשך זמן קצר להעשות לבנה בבנין הספורה העברית. אבל מי יבוא ויוצא לקראת אורות-הכחות ? את מי יחספו ? ואת מי יעוררו לחיים חדשים וליצירה חדשה ?

הורודנה, חרפיד.

